

В.П. ТРЕТЯК, О.С. ПАРХОМЕНКО
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Проведено аналіз економічного середовища, в якому здійснюють діяльність українські малі та середні підприємства, досліджено стратегічні цілі розвитку МСП, порівняно показники діяльності підприємств в ЄС та Україні, проаналізовано розподіл МСП за видами економічної діяльності, зроблено висновок о необхідності застосування різних підходів до формування політики розвитку МСП.

Ключові слова: підприємництво, мале і середнє підприємництво, стратегія, ЄС, види економічної діяльності, конкурентоспроможність.

V. TRETIAK, O. PARKHOMENKO
V. N. Karazin Kharkiv National University

TRENDS AND ISSUES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

It is conducted The analysis of the economic environment in which the operating Ukrainian SMEs , the strategic objectives of SMEs compared performance of businesses in the EU and Ukraine are investigated, the distribution of SMEs by economic activity is analyzed, it is concluded on the need to use different approaches to policy development of SMEs.

Keywords: enterprise, small and medium business strategy, EU, economic activity types, competitiveness.

Вступ. Сектор малого і середнього підприємництва (МСП) є визнаною у всьому світі рушійною силою, що генерує національне багатство шляхом створення нових робочих місць, зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), а також стимулювання розвитку конкурентоспроможності і інноваційного потенціалу економіки.

Постановка завдання. В Україні сектор МСП охоплює 99,9% від загальної кількості (1,97 млн.) підприємств та фізичних осіб-підприємців, зареєстрованих станом на 2015 р. В той же час, в країні налічувалось лише 423 великих підприємства (0,1%). Однак ці компанії обіймають непропорційно значну частку економіки, що у багатьох випадках негативно впливає на здатність МСП функціонувати, зростати, виробляти товари та надавати послуги на конкурентних засадах. Тому визначення тенденцій розвитку малого і

середнього підприємництва на теперішній час є досить актуальним.

Результати. Історично важливий крок для України – підписання Угоди про асоціацію між та ЄС Україною (УА) разом з Угодою про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) має значні політичні та економічні наслідки для майбутнього країни. Політичною метою є реалізація європейського вибору України, приділяючи особливу увагу інституту демократії, верховенству права та правам людини. Економічна мета полягає в модернізації економіки, стимулюванні торгівлі та забезпеченні відповідності економічного регулювання європейським та кращим міжнародним нормам та стандартам. Підписані угоди відкривають можливості та несуть у собі певні загрози – для МСП вкрай важливо реагувати на ці виклики.

У поєднанні із Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», підписані угоди передбачають, що Уряд України має докласти всіх зусиль для розвитку сектору МСП в рамках формування нового економічного майбутнього. Одним з пріоритетних завдань держави є дерегуляція та розвиток підприємництва, в тому числі розробка Стратегії розвитку МСП на період до 2020 року (Стратегія розвитку МСП) та Плану заходів з реалізації цієї стратегії.

Уряд України визнає надзвичайну складність викликів, що постали перед економікою країни та підприємствами, і прагне докласти всіх зусиль для розвитку сильного та конкурентоспроможного сектору МСП в майбутньому, керуючись принципами кращої міжнародної практики, викладеними в Акті з питань малого бізнесу для Європи та Індексі економічної політики у сфері МСП (ЄК/ОЕСР), які дозволять Україні відстежувати зміни та досягти прогресу до 2020 року [1].

Стратегія розвитку МСП (і План заходів) зосереджена на досягненні такої мети: «Створити сприятливі умови для ведення бізнесу та розкриття потенціалу сектору МСП». Виходячи з характеристик та можливостей України було визначено шість стратегічних цілей:

- 1) покращення нормативно-правового, інституційного та операційного середовища для МСП;
- 2) покращення доступу МСП до фінансування;
- 3) спрощення податкового адміністрування МСП;
- 4) популяризація підприємницької культури та розвиток конкурентоспроможного людського капіталу та підприємницьких навичок;
- 5) сприяння експорту/ інтернаціоналізації МСП в контексті Угоди про

асоціацію та Угоди про зону вільної торгівлі;

б) підсилення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу МСП.

Уряд України визнав, що не існує простих або швидких рішень у сфері формування державної політики щодо МСП, особливо з урахуванням тимчасово обмежених можливостей фінансової підтримки та значних викликів, що постали перед країною. Ця Стратегія розвитку МСП пропонує міцну основу для поступової розбудови та ефективного розвитку МСП до 2020 року. Стратегія керується принципами здійсненності та реалістичності. Стратегія також враховує той факт, що у секторі МСП є велика кількість зацікавлених сторін та закликає їх докласти спільних зусиль у наданні допомоги щодо створення нових підприємств та підтримки зростання і процвітання конкурентоспроможних МСП. За умови успішного впровадження цієї Стратегії, у 2021 році перед країною постануть ще більш амбітні завдання щодо розвитку сектору МСП [1].

Державна підтримка сектору малого та середнього підприємництва не є новою концепцією для України. Наприклад, Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2] був прийнятий в 2012 році разом із Концепцією загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва 2014-2024 рр. Разом з тим, сама програма створена не була.

Питання щодо майбутнього розвитку сектору МСП прямо або опосередковано відображені у загальнодержавних стратегічних та програмних документах. Починаючи з 2013 року, перед Україною постало багато викликів як економічного, так і геополітичного характеру. Зважаючи на це, можливості державного бюджету і наразі залишаються надзвичайно обмеженими. В таких умовах, Уряд вживає активних та постійних заходів щодо залучення для підтримки сектору МСП допомоги міжнародних донорських організацій. Стратегія розвитку МСП разом із Планом заходів щодо її реалізації є відповідним пунктом для формування більш ефективної політики та підтримки МСП. В результаті в середньо- та довгостроковій перспективі стане можливим розширити джерела фінансування за рахунок державного бюджету, внутрішніх та зарубіжних інвесторів.

Доцільно зробити аналіз економічного середовища, в якому ведуть діяльність українські МСП. В 2014 році в Україні розпочалась економічна криза

– втретє за історію незалежності країни – викликана в основному військовою агресією з боку Російської Федерації, а також структурними диспропорціями національної економіки. Після значного падіння в 2014 та 2015 рр., коли реальний ВВП скоротився на 6,6% у 2014 р. та 9,9% у 2015 р., в поєднанні із зростанням індексу споживчих цін (ІСЦ) на 24,9% в 2014 р. та 43,3% в 2015 р., в українській економіці стали помітними ознаки відновлення протягом перших двох кварталів 2016 р. Так, за результатами першого півріччя 2016 р. капітальні інвестиції продемонстрували зростання на 9,6%, обсяг прямих іноземних інвестицій збільшився на 3,3%, темпи споживчої інфляції уповільнилися та за результатами півріччя ІСЦ зріс лише на 14,4%. Однак, розрив економічних відносин з Російською Федерацією, тимчасова анексія Криму та триваюча військова операція на сході України негативним чином впливають на економічне становище країни. Значно зріс та лишається майже незмінним рівень безробіття (близько 10%), експорт товарів продовжує демонструвати негативну динаміку – за результатами першої половини 2016 р. скорочення становило 9,0% [4].

Розуміння сутності та особливостей сектору МСП країни засновано на відносно обмеженому обсязі наявних надійних статистичних даних. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (2012 р.) [2] вносить зміни до Господарського кодексу України, чим дає наступне визначення МСП (табл. 1), що в цілому відповідає законодавству ЄС, але не включає критерій «балансу підприємства». Крім того, підприємства, які мають сукупний дохід більший за 50 млн. євро/рік, але менше 250 працівників, або навпаки, в ЄС вважаються великими компаніями, а в Україні відносяться до категорії середніх.

В 2015 році в країні налічувалось лише 423 великих підприємства (або 0,2% загальної кількості підприємств. Решта компаній – це МСП, в тому числі 15 510 середніх підприємств, 1,96 млн. суб'єктів малого підприємництва (327 814 малих підприємств та 1,6 млн. фізичних осіб-підприємців). Значна девальвація гривні у 2013-2015 рр. призвела до того, що частина суб'єктів господарювання, які традиційно сприймалися як великі, мали обсяг реалізації менший за граничне значення 50 млн. євро., тому були враховані статистично як середні підприємства.

Таблиця 1

Визначення МСП в Україні [складено за джерелом 3]

	Мікропідприємство	Мале	Середнє	Велике
Кількість працівників	≤ 10 осіб	≤ 50 осіб	Компанії, що за своїми ознаками не можуть бути класифіковані як малі або великі підприємства	≥ 250 осіб
Річний дохід	≤ 2 млн. євро	≤ 10 млн. євро		≥ 50 млн. євро

Тимчасова анексія Криму та конфлікт у східній частині України призвели до припинення подання статистичної звітності суб'єктами господарювання, які перебували на зазначених територіях. У табл. 2. можна побачити суттєві зміни у кількості МСП впродовж останніх років.

Таблиця 2

Кількість суб'єктів господарювання з розподілом за їх розміром [4]

Роки	Разом	Зміна, %	Великі	Зміна, %	Середні	Зміна, %	Малі (без мікро)	Зміна, %	Мікро	Зміна, %
2010	2183928	-	586	-	21338	-	68316	-	2093688	-
2011	1701620	-22	659	12	21059	-1	71083	4	1608819	-23
2012	1600127	-6	698	6	20550	-2	68103	-4	1510776	-6
2013	1722070	8	659	-6	19210	-7	65021	-5	1637180	8
2014	1932161	12	497	-25	16618	-13	55159	-15	1859887	14
2015	1974318	2	423	-15	15510	-7	47555	-14	1910830	3

В 2015 році кількість великих і середніх підприємств скоротилася на 36% та 19% відповідно у порівнянні з 2013 р. Це серед іншого, може бути наслідком того, що певна кількість підприємств перейшли до іншої групи через обмежений попит та проблеми з ліквідністю. Близько 2000 компаній оголосили про банкрутство та розпочали процес ліквідації в 2014 та 2015 рр. В той же час зросла кількість мікропідприємств. Деякі нові підприємства було створено (або поновлено діяльність) особами, що втратили роботу або переїхали з зони конфлікту. Інші були вірогідно створені з податкових міркувань (наприклад,

для працівників що працюють за договорами підряду). В цілому сектор МСП демонстрував зростання в 2014-2015 рр. (рис. 1)

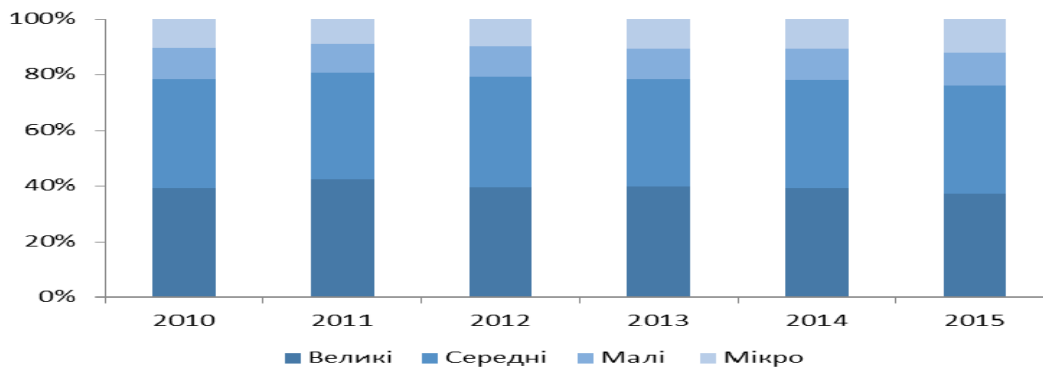

Рис 1. Обсяг реалізації за розміром підприємств
[4, власні розрахунки]

Таблиця 3 демонструє, що втрата позицій деякими великими підприємствами та відносно вища стійкість МСП в кризових умовах призвели до зростання частки МСП в Україні, порівняно з країнами ЄС (для порівняння використано останні наявні дані 2013 та 2014 рр. для ЄС, 2015 р. для України). На сектор МСП припадає 79% всіх найманих працівників та 63% загального обсягу реалізації, що є вищими показниками, ніж у сусідніх Польщі та Словаччині, а також Німеччині.

Таблиця 3

Показники діяльності підприємств в ЄС та Україні [4, 5]

Підприємства	ЄС	Німеччина	Польща	Україна
	Кількість підприємств			
Мікро	92,70	82,50	95,20	96,78
Малі	6,10	14,60	3,70	2,41
Середні	1,00	2,50	1,00	0,79
МСП	99,80	99,50	99,80	99,98
Великі	0,20	0,50	0,20	0,02
Кількість працівників				
Мікро	29,2	19,2	35,8	35,2
Малі	20,4	23,1	13,9	11,7
Середні	17,3	20,5	18,2	32,2
МСП	66,9	62,7	67,8	79,1
Великі	33,1	37,3	32,2	20,9

Середні компанії в цілому є відносно більшими, ніж в країнах ЄС та представляють більш значну частку обсягу реалізації (39%) та зайнятості (32%). Мікропідприємства є доволі великою групою, втім не дуже продуктивною – з 35% найманих працівників та лише 12% загального обсягу реалізації. В ЄС

мікропідприємства також стикаються з проблемою низької продуктивності, але не в такій значній мірі, як в Україні.

У 2014 році МСП генерували близько 59% загальної доданої вартості підприємств, не пов'язаних з фінансовою діяльністю. Більша частка доданої вартості була створена в торгівлі та промисловості, із значним внеском з боку підприємств, що працюють в сільському господарстві та надають різноманітні послуги. Найменші підприємства зосереджені на наданні послуг – в тих сферах, що не вимагають значних інвестицій в виробництво – 38% доданої вартості мікропідприємств припадає на сферу торгівлі. Цей фактор вірогідно відображає відносно низькі бар'єри для створення бізнесу, достатній рівень прибутковості та можливості для оптимізації оподаткування. Середні підприємства також в основному зосереджені в сфері надання послуг, але 25% доданої вартості генерує промислове виробництво (табл. 4).

Таблиця 4

МСП за видами економічної діяльності (% загальної доданої вартості)

[4, власні розрахунки]

Види економічної діяльності	Великі	Середні	Малі (без мікро)	Мікро	МСП
Оптова та роздрібна торгівля	15,3	29,9	32,2	38,6	32,1
Інші послуги	4,2	20,0	20,2	24,4	20,9
Промисловість	50,6	25,6	12,6	7,7	19,8
Сільське господарство	2,2	9,5	17,1	12,5	11,4
Транспорт і складське господарство	9,2	5,5	5,9	6,7	5,8
Будівництво	1,9	5,5	5,4	3,6	5,1
Професійна, наукова і технічна діяльність	16,6	4,0	6,5	6,5	4,9

Частка доданої вартості компаній, зайнятих у сільському господарстві, є найбільшою у сегменті малого підприємництва. Цей фактор можливо пояснюється балансуванням між вищою продуктивністю виробництва та додатковими витратами, необхідними для адміністрування великої кількості договорів оренди земельних ділянок, ймовірно розташованих у різних місцях. З іншого боку, у більшості сегментах сфери послуг присутні лише декілька великих підприємств, а решта представлена МСП. З 423 великих підприємств 400 ведуть діяльність в сфері сільського господарства, промисловості, торгівлі або транспорту. Ще 10 компаній представляють сектори будівництва,

інформації і телекомунікації. Решта великих підприємств ведуть діяльність в інших секторах економіки (рис. 2).

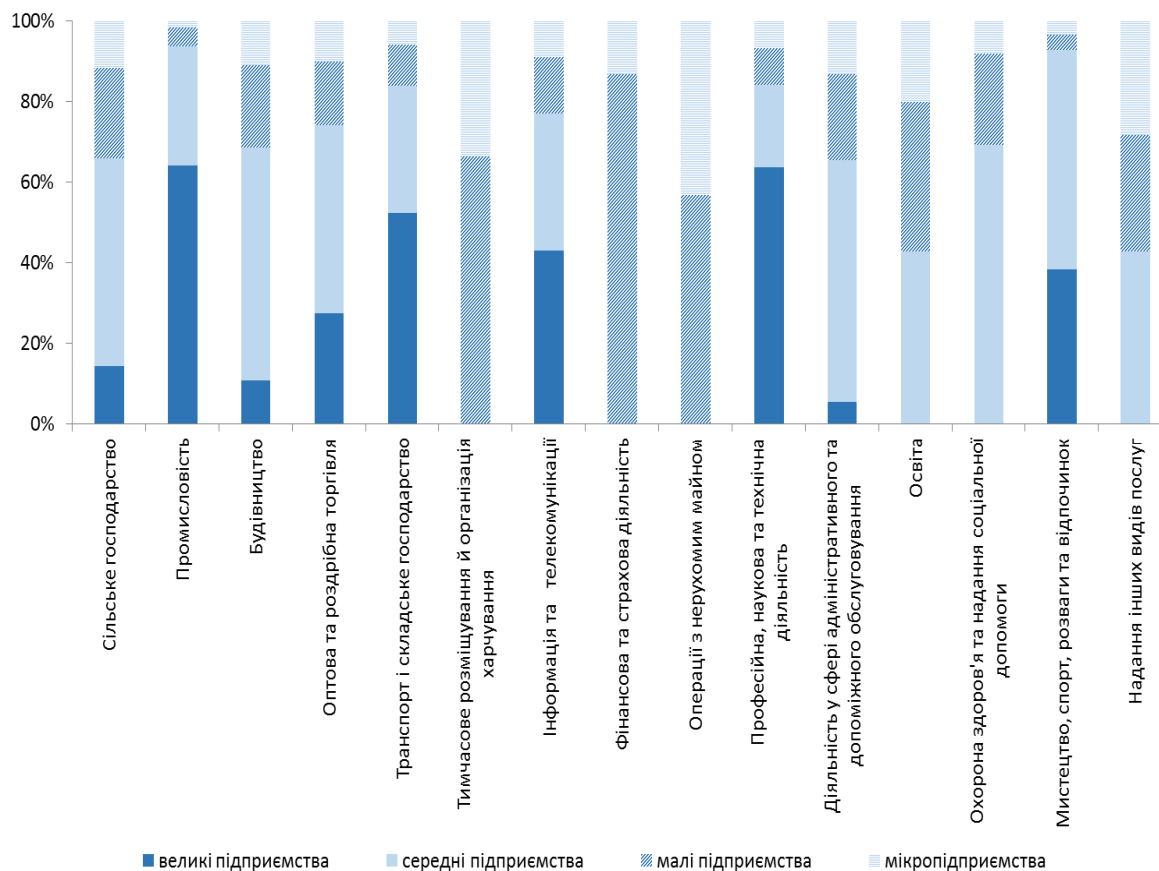

Рис 2. МСП за видами економічної діяльності, % обсягу реалізації, 2015 рік [4, власні розрахунки]

Висновки. В цілому це означає, що українське МСП є неоднорідним, яке поєднує в собі мікропідприємства «для виживання», створені скоріше через потребу, ніж з підприємницьких міркувань; найманих працівників, що маскуються під незалежних підприємців; динамічно зростаючі підприємства, що можуть стати середніми або великими; підприємства у стадії стагнації, оскільки їх власники не можуть або не хочуть їх розвивати, незважаючи на існуючий попит; а також стійкі середні або малі підприємства, що не мають значних можливостей для зростання. Всі ці групи МСП потребують застосування різних підходів у формуванні політики щодо розвитку МСП.

Література

1. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні : Проект від 17 листопада 2016 року/ Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку) [Електронний ресурс] . –

Режим доступу : http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/UA_clean_revised_corrected_SME_Strategy_17_11_2016.doc (дата звернення: 19.11.2016 р.).

2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 28.06.2016 р.).

3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>(дата звернення: 28.06. 2016 р.).

4. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.06.2016 р.).

5. Офіційний веб-сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books> (дата звернення: 28.06.2016 р.)

References

1. Stratehiia rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva (MSP) v Ukraini : Proekt vid 17 lystopada 2016 roku/ Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (Minekonomrozvytku) [Elektronnyi resurs] . – Rezhym dostupu : http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/UA_clean_revised_corrected_SME_Strategy_17_11_2016.doc (data zvernennia: 19.11.2016 r.).

2. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 # 4618-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (data zvernennia: 28.06.2016 r.).

3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 # 436-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15> (data zvernennia: 28.06.2016 r.).

4. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 28.06.2016 r.).

5. Ofitsiinyi veb-sait Yevropeiskoi komisii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books> (data zvernennia: 28.06.2016 r.).